

ДО ПИТАННЯ ПРО ДАТУВАННЯ СТІНОПISY ТРОЇЦЬКОГО СОБОРУ

Троїцький собор у Чернігові — визначна пам'ятка архітектури XVII ст. Закладений він був у 1679 році при безпосередній участі чернігівського архієпископа Лазаря Барановича і фінансовій підтримці гетьмана Іоанна Мазепи за проектом архітектора Іогана Баптиста Зауера. Будівництво храму продовжувалося 10 років, а опоряджувальні роботи тривали до 1695 року і в цьому ж році він був освячений наступником Лазаря Барановича, вже після його смерті — чернігівським архієпископом Феодосієм Углицьким.

Однією з перлин храму є його стінопис, що зберігся до наших днів і викликає зацікавленість у відвідувачів собору. Відноситься він до різних будівельних періодів і ремонтів храму XVII—XX століть. У 1970—80-ті роки стінопис був відреставрований бригадою київських художників-реставраторів під керівництвом художника-реставратора вищої категорії В. І. Бабюка. Бригадою була проведена величезна робота, оскільки всі без винятку розписи, що розміщуються на площі 1647 м², були дуже пошкоджені. Причиною був і час, і негативні умови, в яких знаходився храм: більше 10 років склепіння трансепту замокали. Спостерігалось повсюдне відслоєння левкасу разом з фарбовим шаром від тиньку, розтріскування і відлущення його зі значними втратами. Всюди — сітчатий кракелюр, тріщини. У багатьох місцях — висоли і пліснява. Тиньк став крихким і місцями відійшов від кладки. Весь живопис пересох, побілів і покритися щільним шаром пилу, бруду і кіптяви. І ось у зв'язку з таким станом стінопису виникла необхідність у проведенні консерваційно-реставраційних робіт. З цією метою був досліджений стан живопису, лабораторією Українського спеціального науково-реставраційного виробничого управління були зроблені мікрохімічні аналізи фарбового шару. Реставраторами була запропонована методика і технологія реставрації масляного монументального живопису, яка з успіхом була використана при реставрації розписів Софійського і Володимирського соборів Києва, храмів Києво-Печерської лаври і інших пам'яток архітектури України.

Саме реставраційні роботи дозволили також встановити, якого часу стінопис, його історичну та художню цінність.

Первісний стінопис собору був виконаний, мабуть, відразу ж після його побудови, тобто в 1689—95 рр., хоча ні в архівних матеріалах, ні в друкованих джерелах немає про це жодних свідчень. Від цього стінопису залишилися лише фрагменти.

28 вересня 1731 р. храм постраждав від пожежі. Пошкоджений був і стінопис. Вдруге стіни були розписані в 1770—80 рр. Від цього стінопису збереглися 2 фрагменти — 2 великі композиції на північній стіні: «Перетворення Савла в апостола Павла» та «Апокаліпсис. Архангел Михайл в останній битві зі звіром». Ці композиції досить добре збереглися і описані в літературі.

27 вересня 1808 р. собор вдруге був пошкоджений пожежею. На ремонт храму було відпущено 12 тис. крб. Старанням чернігівського архієпископа Михайла Десницького у соборі був зроблений новий п'яти-

ярусній іконостас та повністю розписані стіни. У 1876—78 рр. цей живопис був поновлений при Чернігівському архієпископі Серапіоні, в такому вигляді залишається він і нині. Мабуть, поновлення було дуже значним. В алтарі над престолом зображений «Ветхій деньми», а навкруги молитва «Отче наш» в символічних зображеннях біблійних подій.

У головному куполі написані зображення Трипостасного Бога, Богоматері з немовлям, в барабані між вікнами — пророків.

У парусах центральної бані знаходяться повні зображення євангелістів Матфея, Марка, Луки і Іоанна. В руках вони тримають згортки і пера і зображені зі своїми символами: головою лева, тільця, орлом.

На великому склепінні над центральним нефом написано зображення молитви «Символ віри» на прикладах євангельської історії. На склепінні південного трансепту — історичний цикл подій земного життя, страждань і слави Христової: «Різдво Христово», «Вхід в Єрусалим», «Вознесіння Господнє», «Поклоніння волхвів» та інші. Всі ці композиції виконані на поч. ХІХ ст., але неодноразово поновлювалися. Проглядалися записи і поправки, зроблені не в тон авторського письма.

На склепінні північного трансепту зображений історичний цикл подій життя і уславлення Богоматері: «Різдво Богородиці», «Введення в храм», «Успіння Богородиці», і багато інших.

Таким чином, як видно із опису розміщення композицій, вони написані за іконографічною схемою, що склалася на початок ХІХ ст.

Розписам у головному куполі і на склепіннях властива справжня монументальність. Для творчої манери художників характерні узагальнення форм і відмова від малозначимих деталей. В обличчях виділяються лише головні риси, одяг спадає великими складками. Лаконічність притаманна колірній гамі. В одязі домінує синя фарба в поєднанні з червоною, зелений колір доповнюється коричневим. Всі ці фарби складають звучний і вагомий колорит. Стиль розписів відрізняється монолітністю. Все говорить про те, що тут працював колектив художників-однодумців, які відмінно знали свою справу. Монументальність досягається і масштабністю зображень, що знаходяться у величезній споруді, продуманим ритмічним зв'язком їх з архітектурним членуванням. Статичність відсутня, все перебуває у русі. Експресією насичені пози і жести. Все свідчить про те, що риси мистецтва бароко в цих композиціях пануючі.

У 20—30-х роках ХХ ст. були розписані хрестові склепіння 1-го ярусу південного і північного нефів і арок, що прилягають до них (під хорами). На склепінні північного нефу — зображення восьми чудотворних ікон Богородиці: «Відрада і втіха», «Чернігівської Гефсіманської», «Богоматір Охтирська»; «Богоматір Казанська», «Богоматір Муромська», «Богоматір Смоленська», «Взискание погиблых», «Предвозвестельница».

На склепінні південного нефу — зображення теж восьми чудотворних ікон Богородиці: «Пом'якшення злих сердець», «Знамення», «Нев'янучий цвіт», «Путивльська», «Богоматір — живоносне джерело», «Страсна», «Скоропослушниця», «Візантійська». Всі 16 зображень Богоматері поясні, в хмарах, на блакитному тлі.

У 1955—56 рр. адміністрація тоді ще діючого жіночого монастиря запросила художників, які поновили стінопис алтаря. Але цю роботу вони виконали на дуже низькому професійному рівні. Поновлення полягало у тому, що фарбовий шар не укріплювався і в місцях втрат левкас не підводився, а якщо і підводився, то дуже неохайно, зі значними заходами на авторський живопис. Тонування теж звелось до того, що

більша частина авторського живопису була грубо переписана. Живопис покрили оліфою і лаком. Фактично первісний стінопис алтаря складає 50%. І останньою роботою, пов'язаною зі стінописом, стала його реставрація в 70—80-ті роки бригадою київських художників-реставраторів. В її результаті у Троїцькому соборі був відреставрований стінопис на всій його площі.

Таким чином, в Троїцькому соборі Чернігова на площі 1647 м² збереглися олійні розписи, що належать до різних будівельних періодів і ремонтів собору XVII—XX ст. Це цілий дуже цікавий комплекс, який представляє кілька стилістичних напрямків в українському мистецтві XVII—XX ст. Попереду ще робота з ретельного мистецькознавчого аналізу цих розписів.

Джерела та література:

1. Проектные предложения по консервации масляной живописи в Троицком соборе г. Чернигова. — Киев, 1972. — Т. 1—2.
2. Адрюг А. К. Нововідкриті розписи XVII ст. в Чернігові // Образотворче мистецтво. — 1984. — № 3.

